

Mieczysław Omyła

WPiA UKSW

Wolniewicz a inni wielcy logicy

Profesor Bogusław Wolniewicz często powtarzał, że Jego mistrzami naukowymi byli profesorowie:

Tadeusz Czeżowski (1893- 1981),

Henryk Elzenberg (1887-1967)

Roman Suszko (1919- 1979)

i zawsze wspominał ich z najwyższym uznaniem.

Profesor Tadeusz Czeżowski był filozofem analitycznym. Promotorem zarówno pracy magisterskiej jak i doktorskiej Wolniewicza.

Znany jest szerokiej publiczności filozoficznej z tego, że był przez wiele lat redaktorem naczelnym Ruchu Filozoficznego, czasopisma założonego przez Kazimierza Twardowskiego we Lwowie w 1911 roku. Według słów Czeżowskiego Ruch Filozoficzny ma „podwójne zadanie: łączyć polskich filozofów między sobą i łączyć ich ze światową społecznością filozoficzną”

Z kolei w środowisku logicznym Tadeusz Czeżowski jest znany jako inicjator i przez wiele lat współorganizator z ramienia Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Konferencji Historii Logiki w Krakowie.

Stosunek do Czeżowskiego Wolniewicz wyraził między innymi w Księdze Pamiątkowej wydanej dla uczczenia 80-tej rocznicy urodzin prof. Tadeusza Czeżowskiego, (*Rozprawy Filozoficzne*, Toruń 1969, red. L. Gumański), gdzie na zakończenie swojego artykułu zatytułowanego „O formalnych własnościach pojęcia faktu” napisał:

„Autor pozwala sobie skorzystać z rzadkiej okazji by dać w tym miejscu wyraz głębokiej wdzięczności wobec profesora Tadeusza Czeżowskiego - swego Nauczyciela i Mistrza. W szczególności autor ceni sobie udział w niezapomnianym *privatissimum* Profesora z roku akademickiego 1952/53, na którym w ciągu 25 zebrań czytany był i rozważany *Traktat logiczno-filozoficzny Wittgensteina*. Według wiedzy autora było to pierwsze w Polsce seminarium filozoficzne poświęcone temu wielkiemu dziełu.”

W 1963 roku dr Bogusław Wolniewicz przeniósł się z Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Gdańsku do Instytutu Filozofii UW i od początku swego pobytu w Warszawie aż do 1967 roku uczestniczył w seminariach prowadzonych przez Romana Suszkę.

Na tych seminariach Wolniewicz po raz pierwszy zapoznał się z podstawowymi pojęciami algebry abstrakcyjnej oraz z zastosowaniem metod algebraicznych w logice. Zastosowania algebry w logice i w filozofii zafascynowały Wolniewicza. Fascynacja ta nie miała bezpośredniego wpływu na pisaną wtedy przez Niego pracę habilitacyjną. Miała dopiero wielki wpływ na jego późniejsze, już po habilitacji podjęte, badania logiczno-filozoficzne. Fascynacja zastosowaniem metod algebraicznych w logice i w filozofii towarzyszyła Wolniewiczowi do końca życia.

W 1966 roku Bogusław Wolniewicz przedstawił Radzie Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Warszawskiego rozprawę habilitacyjną, zatytułowaną: *Studia nad filozofią Wittgensteina*. Monografia ta ukazała, się drukiem w 1968 roku pod tytułem „Rzeczy i fakty. Wstęp do pierwszej filozofii Wittgensteina”. Wpływ Suszki na powstanie tej pracy nie jest znaczący, nie mniej jednak, w rozprawie tej Wolniewicz powołuje się na dwie prace Suszki:

Formalna teoria wartości logicznej I, *Studia Logica*, t.6 (1957)

O kategoriach syntaktycznych i denotacjach wyrażeń w językach sformalizowanych, „Rozprawy logiczne”, Warszawa 1964.

Roman Suszko został wyznaczony przez Radę Wydziału Filozoficznego UW na recenzenta rozprawy habilitacyjnej Wolniewicza, w ten sposób Suszko zetknął się po raz pierwszy z filozofią *Traktatu*.

Na temat tego zetknięcia Bogusław Wolniewicz napisał:

„Suszko był dziełem Wittgensteina jak urzeczony, a ściślej głoszonym tam paralelizmem logiczno-ontologicznym. Napisał ogromną recenzję, w której jak trzeba poświęcił trochę miejsca rezultatowi moich skromnych wysiłków, natomiast w przytłaczającej większości spożytkował ją dla naszkicowania pomysłów własnych. Taki był moment narodzin jego logiki nefregowskiej” .

Recenzja ta nie była przeznaczona do druku, jej adresatami byli członkowie Rady Wydziału Filozoficznego UW. Recenzja ta ukaże się drukiem w Księdze zatytułowanej

Formalizm zawsze zwycięża. W hołdzie Romanowi Suszce,

będzie wydana przez Wydawnictwo Naukowe UAM. Suszko napisał niezwykle długą bo liczącą 27 stronic (data napisania recenzji 15 XI 1966) recenzję, dla porównania ocena dorobku Wolniewicza na tytuł naukowy profesora napisana również przez Suszkę wynosiła niespełna 4 stronic.

System przedstawiony przez Wolniewicza w rozprawie habilitacyjnej, Suszko nazwał skrótowo ontologiczno-semantycznym W-W systemem, dla podkreślenia, że jest to system filozofii Wittgensteina z twórczym wkładem interpretacyjnym Wolniewicza.

Według Wolniewicza podstawowym problemem *Traktatu* jest stosunek myśli do świata.

Problem ten był również obecny w twórczości Suszki. Suszko myśl (umysł) reprezentował przez język podmiotu poznającego wraz ze zbiorem zdań uznawanych za prawdziwe, a świat reprezentował przez zamierzony model tego języka.

Suszkę zafascynował paralelizm między myślą a rzeczywistością. Zgodnie z *Traktatem*, paralelizm ten można przedstawić:

Kategorie syntaktyczne	-	kategorie ontologiczne
Nazwa indywiduowa	-	przedmiot
Zdanie elementarne	-	stan rzeczy
Zdanie (myśl)	-	sytuacja
Zdanie niesprzeczne	-	sytuacja możliwa
Zdanie sprzeczne	-	sytuacja niemożliwa
Wynikanie logiczne	-	zawieranie się jednej sytuacji w drugiej.

Powyższy ciąg par należy rozumieć, tak że na przykład zdanie jest językowym odpowiednikiem sytuacji, a sytuacja jest hipostazą zdania.

Suszko w omawianej recenzji argumentuje przede wszystkim za tym, że do formalizacji *Traktatu* potrzebne są zmienne zdaniowe, które przyjmują wartości w uniwersum sytuacji.

Cytat z recenzji Suszki:

„Wspomniałem wyżej o możliwości formalizacji ontologicznego systemu W-W. Jest to sprawa bardzo ważna. Nie chodzi w tym ani o formalną zabawę ani o przesadne uściślanie. Formalizacja ontologii *Traktatu* - choćby nawet fragmentaryczna - pokazuje jasno, w czym dziwność tej koncepcji leży. Idzie o to, że ontologia W-W jest teorią, która w istotny sposób używa zmiennych zdaniowych. ...”

Bezpośrednio po napisaniu recenzji rozprawy habilitacyjnej Wolniewicza, Suszko napisał dwa artykuły:

„Ontologia w *Traktacie* L. Wittgensteina”, *Studia Filozoficzne* 1, 1968, s.97-121

(„ Ontology in the *Tractatus* L. Wittgenstein”, *Notre Dame Journal of Formal Logic* 9 (1968) ,7-33),

„Non - Fregean Logic and Theories”, *Analele Universitatii Bucuresti, Acta Logica* 11 (!968) s.7-33,

W artykule „Ontologia w *Traktacie* L. Wittgensteina” Suszko napisał:

„Dotychczas, jak wielu uprawiających logikę formalną, nie interesowałem się metafizyką wyłożoną w *Traktacie*. Jednakże, po przeczytaniu w 1966 r. monografii Dr. B. Wolniewicza z Uniwersytetu Warszawskiego, zmieniłem swoje zdanie. Widzę obecnie, że pojęciowy schemat *Traktatu* i metafizyczna teoria w nim zawarta mogą być zrekonstruowane środkami formalnymi. W pracy tej zostanie przedstawiony ogólny zarys formalnego systemu, czyli sformalizowanej teorii, która może być interpretowana jako ścisła, choć niezupełna, rekonstrukcja ontologii zawartej w *Traktacie* Wittgensteina. Trudno mi powiedzieć, jak wiele zawdzięczam Dr. Wolniewiczowi. Nie wiem, czy zgodzi się on z wszystkimi definicjami i twierdzeniami formalnego systemu, który tutaj proponuję. Niemniej jednak muszę przyznać, że nie potrafiłbym napisać tej pracy nie zapoznawszy się z pracą Dr. Wolniewicza. Wiele skorzystałem z Jego monografii oraz z licznych rozmów, które z Nim prowadziłem.”

Suszko mimo, że był zachwycony *Traktatem* Wittgensteina nie podchodzi jednak do niego bezkrytycznie. W cytowanej pracy napisał:

„Sądzę, że Wittgenstein w pewnych miejscach się myli i jest nieco mętny. Dla przykładu, nie widzi ostrej różnicy między językiem (teorią) a metajęzykiem (metateorią): miesza użycie wyrażeń z mówieniem o nich”.

Lata 1963- 1967 są okresem największego wzajemnego oddziaływania Suszki na Wolniewicza i Wolniewicza na Suszkę.

Dlatego, że w okresie 1967-1973 Suszko przebywał w USA z przerwą na rok akademicki 1969/70 oraz od 1969 roku Suszko jest niemal całkowicie pochłonięty badaniami czysto logicznymi, a mianowicie badaniem SCI (Sentential Calculus with Identity) oraz badaniem abstrakcyjnych logik.

Suszko był logikiem inspirowanym się filozofią, a Wolniewicz był filozofem inspirowanym pewnymi logicznymi problemami.

Następnie Wolniewicz uczęszczał na wykłady Suszki w latach 1969/70 i 74/75 .

W drugiej połowie lat 70-tych profesorowie: Przełęcki, Wolniewicz i Suszko wspólnie prowadzili seminarium na temat wzajemnych związków między logiką a filozofią, było to bodajże w latach 1976/77 i 1977/1978.

W zasadzie w większości swoich publikacji dotyczących filozofii Wittgensteina napisanych po habilitacji Wolniewicz stosuje metody i pojęcia algebraiczne.

Suszko zakładał, że zmienne zdaniowe przyjmują wartości w uniwersum sytuacji. Natomiast pytania - czym jest sytuacja? - nie podejmował. Zakładał tylko, że korelatem semantycznym zdania w sensie logicznym, jest opisywana przez to zdanie sytuacja i dzięki tej sytuacji zdanie ma wartość logiczną. Jeśli sytuacja zachodzi czyli jest faktem, to zdanie jest prawdziwe, a gdy nie zachodzi, to zdanie jest fałszywe.

W 1978 roku w Studiach Filozoficznych ukazał się artykuł Bogusława Wolniewicza zatytułowany *Sytuacje jako korelaty semantyczne zdań*

(angielska wersja: „Situations as the Reference of Propositions” , *Dialectics and Humanism* 1, s.171-182).

W artykule tym, podjął problem: czym jest sytuacja opisywana przez zdanie.

Wolniewicz poświęcił temu zagadnieniu szereg artykułów, a następnie monografię

Ontologia sytuacji, Warszawa PWN 1985 r.

W *Ontologii sytuacji* Wolniewicz stwierdza:

„Inspiracją poza tym (Frege, Wittgenstein Meinong) były dla nas dwie prace Romana Suszki:

Formalna teoria wartości logicznych I (1957) oraz

Ontologia w ‘Traktacie’ L. Wittgensteina’ (1968)”

Podsumowując, możemy stwierdzić, że dzięki Wolniewiczowi Suszko zapoznał się z *Traktatem* i stworzył logikę nefregowską, a z kolei prace Suszki z okresu nefregowskiego oraz z okresu wcześniejszego wpłynęły na twórczość Wolniewicza z zakresu ontologii sytuacji.

W artykule:

„Filozofia Suszki” [w: *Idee logiczne Romana Suszki*, red. M. Omyła, WFiS UW, 2001, s. 231] Wolniewicz napisał między innymi:

„Roman Suszko to dla mnie legenda. Jak w nikim upostaciowiła mi się w jego osobie wielkość i tradycja polskiej logiki.”

Fakt, że Wolniewicz uważał Suszkę za swojego Mistrza nie znaczy, że bezkrytycznie oceniał wszelkie jego postępowania. W artykule

„ System Suszki opisany”, zamieszczony w *Edukacji Filozoficznej* vol.V, 1988 s.395-397,

Wolniewicz krytykuje sposób prezentacji przez Suszkę jego logiki nefregowskiej . Stwierdza, że Suszko „przedstawiał ją w sposób mały dbały o komunikatywność, a czasem w sposób wręcz manieryczny (jak na przykład w jego *Abolition of the Fregean Axiom* z 1973 roku.”

Z kolei w artykule:

„Wspomnienie o Suszce” *Studia Filozoficzne* 7, 1984
w sposób wyrozumiały wypomina Mu „błąd w
ocenie sytuacji [społeczno-politycznej ; dopisek MO]”

Na zakończenie swego wystąpienia chcę przywołać
scenę z konferencji, która odbyła się w Instytucie
Matematycznym PAN w maju 2001 roku dla
uczczenia setnej rocznicy urodzin Alfreda
Tarskiego.

Na scenie był plakat z napisem: „Logika łączy
ludzi”, na mównicy profesor Henryk Hiż wygłaszał
odczyt zatytułowany:

„Reexamination of Tarski’s Semantics”.

Profesor Wolniewicz siedział w pierwszym rzędzie i
uważnie słuchał.

Później w liście z dnia 30 IX 2002 roku do Henryka
Hiża na temat tego referatu profesor Wolniewicz
napisał cytując:

„ Co do Pańskiego artykułu *Reexamination of Tarski’s
Semantics* to się nim wręcz zachwykam. Słyszałem go, gdy
Pan Profesor wygłaszał go na tej konferencji w Warszawie,
ale wtedy jakoś nie doceniłem należycie”.

Motto zamieszczone na plakacie jest to fragment zdania Tarskiego, który powiedział:

„ Logika łączy ludzi, religia ich dzieli.”

Profesor Hiż miał żal do profesora Woleńskiego, że nie zamieścił na plakacie całego zdania tylko jego pierwszą część.

Wspomniany referat Hiża ukazał się drukiem w *Annals of Pure and Applied Logic*, 126 (1-9), 39-48, 2004.